

УДК 008 (477) (045)

О.А. Матюхіна, канд. філос. наук, доц.

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА к. XIX – поч. XX ст. ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті досліджується вплив провідних течій і напрямів української культури кінця XIX – початку XX ст. ст., особливо в літературі й живописі, на процес формування національної самосвідомості українського народу.

Вступ

Кінець XIX – початок XX століття (до 1914 р.- початку I Світової Війни) – це час інтенсивного розвитку та змін в економічному, соціальному, науковому, культурному житті України. Але якщо для багатьох країн Європи – це період широкої, поступової демократизації всіх сфер суспільного життя, то головним, пріоритетним питанням для українського народу було досягнення незалежності та єдності країни. Національна ідея перш за все утверджувалась та поширювалась у сфері культури і вже звідти переходила в політичну площину. Закономірним результатом розвитку українського суспільства стало завоювання незалежності і утворення Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки.

Постановка завдання

Мета статті полягає у висвітленні тих аспектів української культури кінця XIX – початку XX ст., які зіграли провідну роль у формуванні національної самосвідомості. Автор зосереджує увагу на особливостях осмислення митцями цього періоду теми особа-народ, підкреслюючи, що саме в цей час на перший план виходить проблема свободи особистості. Українські митці модерністського періоду свободи нації розглядають перш за все як умову досягнення свободи особистості.

Аналіз досліджень і публікацій

Українська культура кінця XIX – початку XX ст. стала об'єктом культурологічного дослідження вже в 20-30-ті роки. Особливо слід відмітити фундаментальну працю «Українська культура» під ред. І. Крип'якевича. Розділ, присвячений культурі зламу століть, фактично став саморефлексією творців цієї культури над її сутністю. З часу проголошення незалежності України маємо величезний обсяг праць – від енциклопедій, багатотомних видань до збірників статей, підручників, навчальних посібників, що висвітлюють багатовікову культуру українського народу. З 2001 р. видається академічна «Історія української культури» у 5 томах під ред. Б.Є. Патона. Вагомий внесок в опрацювання теми зробили М. Попович, Я. Дашкевич, А. Фартушний, В. Шевчук та багато інших українських філософів, культурологів. Не можна не згадати багаточисельних підручників з історії української культури. Їх автори перш за все ставлять перед собою завдання духовного розвитку молоді, виховання почуття патріотизму. Природно, що велика увага приділяється українській культурі кінця XIX – початку XX ст. ст., часу духовної й політичної підготовки до визвольних змагань першої чверті XX ст.

Основна частина

Важливою особливістю української культури кінця XIX – початку XX ст. стали чисельні культурно-

просвітницькі, наукові товариства. Культурно-просвітницькі товариства притаманні загалом для європейської культури цього періоду. Але якщо в Європі вони виконували в основному просвітницьку функцію, то на Україні товариства відігравали і роль політичну – були осередками консолідації національно свідомих сил України, попередниками політичних партій. Саме культурно –просвітницькі товариства стали каналами поширення в масах літературних, художніх, музичних творів провідних митців цього періоду, закладених у них ідей.

Уже в 1859-1863 рр. створювались організації «Громади», які ставили за мету створення недільних шкіл, підтримку української мови. На початку 70-х років у Києві була створена «Стара Громада». Через антиукраїнські укази царського уряду (Ємський, Валувський) це була таємна організація. Легально громадівці діяли через створений в 1873р. «Південно-Західний відділ Російського Географічного Товариства». На його основі з часом створено музей та бібліотеку. Друкованими органами, в яких, по мірі можливостей, виражались українофільські ідеї, виступали газета «Київський телеграф» та журнал «Записки Південно-Західного відділу Російського географічного Товариства». В «Записках» видавались архівні матеріали з історії України.

З 1870 до початку 1880 рр. в Женеві М. Драгоманов видавав український часопис «Громада», який нелегально поширювався на Україні. В 1897 р. у Києві постала «Українська загальна організація» під проводом В. Антоновича та О. Кониського. При ній діяли книговидавництво та книгарні. УЗО організувало широке святкування ювілеїв Т. Шевченка, І. Котляревського, М. Лисенка.

З метою організації видань українською мовою у Львові в 1873 р. було створене Літературне Товариство ім. Т.Г. Шевченка. В 1893 році реорганізоване в Наукове Товариство ім. Т. Шевченка /НТШ/. При НТШ були засновані історично-філософічна, філологічна, математично-природнична, лікарська секції, створені музей, друкарня. Регулярно стали видаватися «Записки НТШ», шість томів кожного року. НТШ об'єднало українські наукові сили, фактично виконувало роль Української Академії Наук. Реорганізація та підйом на новий шабель діяльності НТШ пов'язані з діяльністю М. Грушевського, який у 1894 р. очолив НТШ, перетворивши його на авторитетний науковий центр.

Особливо значне місце в розвитку української культури, й, ширше, у формуванні національної самосвідомості, посідає засноване в 1868 групою львівських студентів під проводом А. Вахнянина товариство «Просвіта». Його метою було поширення освіти в народі, публікація українських книг, створення мережі читалень та бібліотек у селах. Чита-

льні стали центрами як культурної так і соціальної роботи: при них діяли хори, гімнастичні товариства, кооперативи. У 1894 р. були створені молодіжні гімнастично-протипожежні товариства “Сокіл” і “Січ”, що проводили й політично-культурну діяльність. “Просвіта” на Західній Україні зіграла провідну роль у підйомі національної самосвідомості інтелігенції, селянства та робітників. Багато з її вихованців стали творцями, активними діячами українських політичних партій I половини ХХ ст.

Провідне місце в українській культурі продовжує займати література. В ній з’являється низка нових тенденцій, який робить правомірним виділення кінця ХІХ – початку ХХ ст.ст. як нового, модерністського етапу в розвитку української літератури. В творах письменників простежуються, знаходять вираз всі провідні напрями європейської культури того часу – натуралізм, символізм, імпресіонізм, різноманітні модерністичні “ізми”. Як і в попередні періоди, для української літератури були притаманні суспільна актуальність та соціальний підхід до явищ життя, концентрація уваги на житті знедолених верств суспільства. Але якщо в середині ХІХ ст. реалізм в українській літературі мав виразно етнографічний відтінок, певну повчальність, дидактичність, то з 70-х років поступово став поширюватися такий напрям, як натуралізм. Як і в Європі, в Україні він генетично розвинувся з реалізму, але мав низку відмінностей. В Україні нові тенденції в літературі перш за все виявилися в розширенні тематики. Якщо письменники середини століття зосереджували увагу на житті села, то тепер до кола тем входить складне, розмаїте життя міста: робітників, інтелігенції, міського “дна”. Митці не просто описували важкі умови праці, визиск, злиденність робітників, а й показували зародження протесту. Найяскравіше це знайшло свій вираз у циклі оповідань І. Франка про життя робітників бориславських нафтових промислів, повісті “Борислав сміється”. Новим для української літератури було висвітлення життя інтелігенції в усій його складності та неоднозначності. Аналізується проблема взаємин інтелігенції та народу, показуються різні типи інтелігентів – від кар’єристів до народовців, свідомих борців за волю народу, національну справу. Інтелігент, який у служінні своєму народові бачить свій людський і громадянський обов’язок, стає героєм творів П. Мирного “Лихі люди”, І. Франка “Перехресні стежки”, О. Кониського “Юрій Городенко” та ін. Письменники прагнули осмислити роль та місце інтелігенції в українському суспільстві, втілити це розуміння в художніх образах, показати, яким шляхом має йти інтелігенція, щоб дійсно гідно виконувати роль ідейних провідників нації.

Тому природно, що в українську літературу ввійшов образ революціонера, борця за народну, національну справу. Водночас ця тема переплітається з темою історичною, національно визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, гайдамаччини. Прикладом цього є поезії О. Кониського, П. Грабовського, Олени Пчілки. Високопоетичного, досконалого звучання набула ця тема в поезіях І. Франка, віршах і драмах Л. Українки.

Нового забарвлення набуває висвітлення життя села. Письменників перш за все цікавили проблеми, які виникли в селі після скасування кріпацтва: зубо-

жіння селян, їх визискування. “Жахливі злидні, глибокі душевні трагедії селянина, що придушують кращі людські почуття, моральний розклад, роз’єднаність. Егоїзм, бійки, заздрість, пияцтво. Страшне становище “хворих і зайвих ротів” – ось що тепер бачать і описують нові письменники” – писав М. Семчишин [9, с. 384]. Глибоко розкрили цю тему Л. Мартович, В. Стефаник, М. Черемшина, О. Кобилянська. Їх твори вже не тільки викликали співчуття до селян, їх не-людського життя, але й активний протест проти існуючого стану речей. Принципово новим було й те, що письменники звернулися до розкриття людини як неповторної особистості. Події показуються вже не ззовні, а ніби очима героїв, крізь призму їх внутрішнього світу. Психологічний аналіз, розкриття складностей, суперечливостей духовного світу, почувань, думок людини стало невід’ємною складовою творів літератури. Людина розглядалася не як частина народу, а народ як спільність неповторних особистостей. Індивідуалізація, психологізм були швидко сприйняті українською літературою, але набули в ній нових, неповторних рис, тому що цілком гармоніювали з такою характерною рисою української культури як гуманістичність, поглиблювали її.

Психологізм, увага до відтворення внутрішнього стану, світу героя, розкриття його світосприймання природно приводять письменників до використання такого стилю, як імпресіонізм. Імпресіоністичні засоби змалювання дійсності виявляються в новелах М. Коцюбинського, повістях О.Кобилянської, в інтимній ліриці І. Франка. Л. Українки. Імпресіоністичний метод найчастіше використовується письменниками, поетами при розкритті такої теми, як особистість самого митця. В літературі цього періоду ця тема набуває нового звучання – митець прагне не тільки показати своє ставлення до певних подій, проблем, але й розкрити свою особистісний світ почуттів, емоцій. Також імпресіонізм узгоджувався з такою рисою української літератури, як увага до природи, любов до детально змалювання пейзажів, станів природи.

Символізм був одним із найпоширеніших напрямів у європейській культурі кінця ХІХ- початку ХХ століття. Чи був символізм запозичений українською літературою, чи виник у ній самостійно? Символізм як творчий метод зустрічаємо вже в творах Т.Г. Шевченка “Кавказ”, “Сон”. Повною мірою символізм як художній напрямок знайшов своє втілення в творчості І. Франка (“Мойсей”, «Каменярі»), Л. Українки (драматичні твори, перш за все “Лісова пісня”), О. Олеся та ін. В Європі символізм був засобом відвертання від сірої буденщини, заглиблення в світ мрій, фантазії. В українській літературі символізм набував виразно національне, громадянське, революційне звучання, як і характерна для символізму тема «героя й натовпу». В символічній формі українські митці втілювали свій протест проти національного гноблення, приниження (“Оргія” Л. Українки), оспівували героя, провідника, який всіма силами, навіть ціною життя, намагається розбурхати, підняти на боротьбу пасивні, придушені злиднями маси (“Мойсей” І. Франка, «На полі крові», «В катакомбах» Л. Українки). В символічній формі, через барвисті фольклорні, міфологічні, історичні постаті, розкривається конфлікт митця й суспільства, поривання до

царства краси, свободи. Символізм служив більш глибокому, філософському, всебічному осмисленню митцем проблем сучасного українського суспільства. Вони осмислювалися на новому рівні – включеності у загальносвітовий, культурний, історичний процес. Символізм є характерною рисою української народної культури, особливо усної народної творчості. Звертаючись до неї, митці у своїх творах намагались осмислити, втілити глибокий філософський зміст народної культури, сприйняти її лад думок, характер, світовідчуття, збагативши їх надбаннями культури світової. Символізм розвинувся в Україні на власній основі і був лише збагачений набутками символізму європейського. В українській культурі різні методи використовувалися митцями для більш глибокого, всебічного змалювання дійсності. Громадянська, заангажованість в суспільні проблеми української літератури визначала велику свободу митців у використанні методів змалювання світу.

І. Франко – найвидатніша постать української літератури після Т.Г. Шевченка. Головним у житті й творчості митця було служіння народові, справі реалізації українських державотворчих прагнень. “Франко був непересічним політиком і видатним вченим-суспільствознавцем, який скеровував історико-політичні, національно-визвольні й культурно-просвітницькі рухи. Постійно проектуючи світовий духовний процес на українські справи, він наполегливо шукав відповіді на болючі проблеми часу, брав безпосередню участь у суспільно-політичному русі Австро-Угорщини й усієї Європи (насамперед як учений – теоретик, культуролог, політолог) маючи на меті в контексті загальнолюдських змагань збагнути визвольні прагнення свого народу. Виробити ті закони й принципи, дотримуючись яких його батьківщина позбудеться ганьби і рабства”. [4, с.210] В повісті “Захар Беркут” І.Франко звертається до минулого України, підкреслює, що перемогу русичів над татарами забезпечили колективізм, єдність, демократизм.

Л. Українка в своїх поетичних, драматичних творах звертається до філософських, загальнолюдських проблем, вічної проблеми особи і суспільства, боротьби за свободу особисту й суспільну. Найвиразніше в її творчості звучать теми свободи особи, народу, протест проти будь-якої тиранії, заклик до боротьби за краще життя. Характеризуючи ідею неоромантизму, Л. Українка писала: “...новоромантизм намагається звільнити особистість в самому натовпі, розширити її права, дати їй можливість знаходити собі подібних або, якщо вона виключна і при цьому активна, дати їй нагоду підвищувати до свого рівня інших, а не понижуватися до їх рівня...” [5, с.237]. Свобода особи й нації зливаються в її творчості в нерозривну єдність. У ліричних, драматичних творах поетеса оспівує сильних, мужніх, незламних борців, вносить в українську літературу дух сили, мужності, невпинної боротьби, особистої та національної гідності. У своїх творах Л. Українка “...проповідує нову громадську мораль, нову громадську психологію в глуху ніч тодішньої дійсності. У своїй своєрідній національній філософії вона приходить до висновку, що кожна людина повинна мати свою внутрішню свободу; з раба буденщини людина повинна перетворитися в слугу вищої справи, бо тільки тоді закін-

читься «вавілонський полон», воскреснуть руїни і буде збудований в «новому Єрусалимі» новий храм. І цю правду мусить вивчити і до себе віднести кожен українець.” [9, с. 380] Відповідно до провідної тематики своєї творчості Л.Українка звертається більше до такого стилю, як символізм, поєднуючи його з романтизмом і надаючи громадянського, національного характеру. І. Франко писав: “Від часу Шевченкового “Поховайте та вставайте” Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст цієї слабосилої, хворої дівчини. У неї є свій власний патос, своє власне слово і вона має що сказати читачам з глибин своєї наболілої душі”.

Якщо Л. Українка розглядає проблему свободи з романтично-символістських позицій, підкреслюючи й загострюючи конфлікт особи і суспільства, то М.Коцюбинський розглядає її реаліях сучасного повсякденного життя. Найбільшу увагу звертає він на відтворення психологічного стану, переживань людини, розкриттю неповторної індивідуальності кожного персонажа. Особиста, суспільна свобода, незалежність – ось за що борються, чого прагнуть герої його творів. “М.Коцюбинський – найяскравіший представник нового виду реалістичного психологізму з усіма його особливостями, специфічними засобами поетики...” [7, с.233]. Тому, природно, що для змалювання найтонших порухів людської душі, картин природи як символів душевного стану людини він звертається до засобів такого стилю, як імпресіонізм. У найбільшому своєму творі “Фата-Моргана” письменник розгортає широку картину революційної боротьби селян за землю, за свої права в роки революції 1905 р., розкриває її через індивідуальне сприйняття своїх героїв. Під впливом вражень від краси природи Карпат, барвистого світу гуцульської міфології написана мабуть найпопулярніша повість М. Коцюбинського “Тіні забутих предків”. В ній в романтичному ключі письменник оспівує невмирущість кохання, водночас розкриваючи складний і багатий духовний світ гуцулів. Події минулого і сучасності митець оцінював через призму особи, потреб її розвитку та самореалізації. І саме тому його твори набувають виразно антисамодержавного та національного характеру – він показує повну неможливість розвитку, реалізації особистості в умовах соціального та національного гноблення, формує в читачів переконаність в необхідності повалення самодержавства.

В 1906 р. з маніфестом виступає група галицьких письменників “Молода Муза” /П. Карманський, В. Пачовський, С. Чернецький, Б. Лепкій, О. Луцький). Вони критикували “вузькість” реалізму, закликали до розширення кола мистецьких тем, унезалеження митця від потреб сьогодення. Близькими до них за поглядами була група київських письменників, які об’єднувалися навколо журналу “Українська хата”. Вони оспівували культ сильної особи, крайній індивідуалізм. Але при всій своїй орієнтованості на особисті переживання митця український модернізм був виразно національно ангажованим напрямком у літературі. Всі його представники стояли на українських самостійницьких позиціях, оспівували свободу особисті, боротьбу за волю. Настрої скорботи, песимізму в їх творах набували характеру протесту проти національного поневолення. Особливо яскраво ці

теми відображені у творчості П. Карманського, Б. Лепкого. Видатним явищем літератури початку століття стала трилогія Б. Лепкого "Мазепа". Прагнення до свободи, самостійності у здійсненні життєвого вибору, палка любов до Вітчизни привели багатьох митців до лав борців за незалежність України. Загалом українська література відіграла значну, чи не провідну роль у формуванні державотворчої свідомості героїв національно-визвольних змагань початку ХХ ст.

Разом із літературою національну, державотворчу свідомість формувало мистецтво. Значну роль у розвитку образотворчого мистецтва в Україні відіграло створене в 1863 р. в Петербурзі "Товариство пересувних виставок", до складу якого входили такі митці з України як К. Трутовський, І. Репін, М. Куїнджі, М. Кузнецов, М. Пимоненко та ін. Реалістичні, соціальні тенденції, започатковані в українському мистецтві Т. Шевченком, знайшли своє продовження в живописі, скульптурі, графіці «передвижників». Згідно з розумінням суспільної, виховної функції мистецтва, пануючим у творчості передвижників був такий стиль, як реалізм, а жанр – побутовий. Але в творчості українських митців побутовий жанр мав свої особливості. Митці показували не лише злидні, важке життя селянства / "Збирання недоїмок на селі", "Хворий" К. Трутовського, "На заробітки" Кузнецова, "В люди" К. Костанді /, але й духовну красу народу, своєрідність українських свят, традицій. Гуманізм, морально-етична проблематика характерні для творів М. Пимоненка. Майже кожен його твір має виразно психологічний характер, зосереджується не на зовнішній дії, а на душевному стані людей / "Суперниці", "Весілля в Київській губернії"/. Твори втрачають етнографічність, підкреслюється гідність людини. Персонажі К. Трутовського, І. Репіна, М. Пимоненка, інших художників – люди з розвиненим почуттям власної гідності. Це перегукується з літературними творами, де селян вже зображають не як жертв визиску, про яких має піклуватися, звільняти інтелігенція, а як самостійних людей. Вони мають власні погляди на життя, своє місце в ньому і право реалізувати свої прагнення. Від патерналізму у зображення селян митці перейшли до усвідомлення рівності всіх верств народу. Селяни, робітники сприймаються як соратники в боротьбі за волю народу і особи.

Особливе місце в українському живопису належить С. Васильківському. Його пейзажі, історичні, побутові картини створюють чарівний, поетичний образ України. Така риса українського менталітету, як антеїзм – гармонійна, глибинна єдність людини й природи – знайшла в його творах досконале мистецьке втілення. "Справжній шедевр художника – пейзаж "Козача левада" – відрізняється тонкою майстерністю і піднімається до рівня глибокого символічного узагальнення... Життєво-конкретні мотиви збагатились в уяві митця потоком історичних асоціацій, скромний куточок природи став уособленням краси і щедрості широких просторів Слобідської України. ...За кадром зображення відчутний відгомін авторських роздумів про долю українського народу. Повністю в дусі народної етики, за духом стоїчної, автор говорить про невичерпні духовні ресурси народу, його здатність до вічного відродження." [1, с.24] Залишаю-

чись реалістом, С. Васильківський самостійно виробляє метод, близький до французького імпресіонізму – передавання гри світла й тіні, кольорів, миттєвого стану природи. С. Васильківський набув європейського визнання і мав право виставляти картини в Паризькому салоні поза конкурсом. Це право Салон, найвідоміша і найвпливовіша виставка в світі, надавав лише найталановитішими майстрам.

Відбувається демократизація портретного жанру. "У портретному творі другої половини ХІХ ст. особа виступає в широкому контексті діалектичного виявлення характеру, в якому органічно поєднується як індивідуальна неповторність, так і соціальна, професійна і вікова обумовленості. Соціальне підґрунтя, як і психологічна характеристика, опосередковуються художником й у відповідних засобах, які дозволяють представити модель у багатогранних та різносторонніх зв'язках і взаємовідносинах з зовнішнім світом, співвіднести її характер з конкретно-історичними обставинами" [8, с. 42]. Все більше місця в портретному живописі займають портрети митців, діячів науки / М. Пестріков "Портрет М.Бекетова". М. Уваров "С. Васильківський", І. Труш "Л. Українка" та ін. Контрастом світла і тіні, виділенням блідого, прозорого обличчя з блискучими, нахненними очима митець досконало передає внутрішнє горіння поетеси, її духовну незламність, одухотворену красу. Портретний жанр служив утвердженню демократичних поглядів, підкреслював високу гідність людини – творця, митця, людини праці.

Постійним є звертання художників до історичного жанру. Це й відомий твір І. Репіна "Запорожці пишуть листа турецькому султану", М.Івасюка – "В'їзд Б. Хмельницького в Київ", Ф.Красицького – "Гість з Запоріжжя", М.Самокіша – "Бій Богуна з Вишневецьким". Горда постать Довбуша оживає в творчості О. Новаківського. Герої минулого як би звертаються до нащадків, надихаючи їх на подвиг в ім'я свободи і гідності.

Глибокі філософські ідеї знаходили свій вираз у релігійному жанрі. Страждання українського народу під гнітом чужих імперій асоціювалися зі стражданнями Христа. Тому євангельські сюжети набули виразно національного забарвлення, сприймалися як оповідання, повісті про страждення долі народу, страждання борців за його визволення. В картині К.Устияновича «Мойсей» в Преображенській церкві у Львові перед нами постає проводир народу, пророк, готовий на жертвний подвиг в ім'я пробудження народу. Демократичний, етичний зміст євангельський сюжетів виділяє, підкреслює в своїх творах М. Ге ("Тамна вечерея", "Що є істина", "Іуда в печері"), надаючи їм сучасного звучання при дбайливому відтворенні історичних реалій Палестини початку нашого століття. Різке, експресіоністичне зіставлення тьмяних барв, дещо деформовані постаті надають особливого трагізму серії картин «Страсті Христа» О. Кульчицької.

Висновок

Економічний, політичний, соціальний розвиток України кінця ХІХ – початку ХХ ст.ст. поставив на порядок денний питання досягнення незалежності. Але в умовах колоніального поневолення українських земель найбільшими і найконсервативнішими європейськими імперіями: Австро-Угорською та Російською, національні ідеї могли знайти свій вираз,

поширитись в масах лише через культуру і вже тоді перейти на рівень створення політичних організацій. Тому засадничою ідеєю української культури цього періоду є ідея національна, втілена в усіх видах культури. Розмаїття нових стилів, напрямків, форм у кінцевому підсумку підкорювалось, було спрямоване на якнайповніше, найяскравіше втілення цієї ідеї, на закорінення її в суспільну свідомість.

Про здобутки досягнення української культури кінця XIX – початку XX ст.ст. можна писати багато – у всіх відношеннях це був період розквіту української культури. В літературі, образотворчому мистецтві сформувався характерно національний стиль, який відзначався гармонійним поєднанням національних традицій, форм із набутками світової культури. В усіх галузях культури були створені, постали пам'ятки, що ввійшли до скарбниці не лише європейської, але й світової культури. В цей період українська культура розвинулась як цілісність, і цим поставила на порядок денний питання досягнення державної незалежності. Українська культура на рубежі століть згуртувала й підняла український народ на визвольні зма-

гання, збройну боротьбі за незалежність України, створила, сформувала тип українського патріота – духовно розвиненої особистості, відданої національній справі та демократичним ідеалам, принципам свободи націй і свободи особи.

Список літератури.

1. *Немцова В.В.* С. Васильковський. // Галерея искусств.- 2007. – №19/53. – 31с.
2. Енциклопедія українознавства. У 3-х т.т. – К., фірма «Віпол», 1993-1995
3. Історія українського мистецтва. У 6-ти т.т. – Т. – К., «Наукова думка» 1970-1976
4. Історія української культури. У 5-ти т. – К., «Наукова думка», 2001-2008
5. *Л. Українка.* Твори. В 10 т. – Т. 8 – К., «Дніпро», 1965 – 382 с.
6. *Лобановський Б., Говдя П.* Українське мистецтво другої половини XIX - поч. XX ст. – К., «Наукова думка», 1989 – 256с.
7. Проблеми історії та теорії реалізму української літератури к. XIX – поч. XX ст. – К., «Наукова думка», 1991 – 264 с.
8. *Рубан В.В.* Український портретний живопис II пол. XIX – поч. XX ст. – К., «Наукова думка», 1986 – 222с.
9. *Семчишин М.* Тисяча років української культури. – К., АТ «Друга рука», МП «Фенікс», 1992. – 550с.

А.А. Матюхина

УКРАИНСКАЯ КУЛЬТУРА к. XIX – нач. XX вв. КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ

В статье исследуется влияние основных направлений, стилей украинской культуры конца XIX – начала XX века, особенно в литературе и живописи, на процесс формирования национального самосознания украинского народа.

A. Matyukhina

UKRAINIAN CULTURE of the end of the XIX – beginning of the XX cc. as A FACTOR OF FORMATION OF NATIONAL MENTALITY

The article is devoted to influence of main trends, styles of Ukrainian culture of the end of the XIX – beginning of the XX cc. on the process of formation of Ukrainian people national consciousness. Special attention is given to literature and painting.

УДК 314.1:005.44 (045)

Е.Ф. Сластенко, канд. филос. наук, проф. НАУ
Л.В. Кадникова, доц. НАУ

ПРОБЛЕМЫ НАРОДОНАСЕЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Гуманитарный институт Национального авиационного университета

В статье анализируются демографические проблемы, которые в условиях глобализации приобретают планетарный характер.

Вступление

Процессы глобализации в самом широком смысле характеризуются резким усилением и усложнением взаимных связей и взаимозависимостей во всех областях экономической, политической и общественной жизни, они приобретают планетарные масштабы. Эти процессы в силу их всеохватывающего характера не могут не оказывать своего влияния на демографическую ситуацию на планете в целом, а также в отдельно взятых регионах. Важная особенность современных исследований проблем глобализации – их междисциплинарный характер. Сегодня этот многообразный и противоречивый макропроцесс становится предметом и объектом пристального внимания не только экономистов, историков, политологов и философов, но и во все большей степени демографов, специалистов в области здравоохранения, технических и естественных наук. Такое положение объясняется местом, которое среди глобальных проблем современного и перспективного мирового развития, закономерно занимает демографическая составляющая.

С ростом народонаселения планеты связываются не только экономические, социальные, экологические и другие характеристики, но и сами перспективы человечества и даже его выживание. Большинство современных исследователей проблемы народонаселения сходятся на том, что фактором «влияющим едва ли не на все основные процессы в современном мире, является неконтролируемый рост народонаселения [1, с.71].

Анализ публикаций

Проблемы демографии в той или иной степени обсуждались как зарубежными так и отечественными философами в разные периоды человеческой истории. В наше время влияние демографических факторов на процессы социального развития рассматривалось в трудах А.Печчеи, Д.Медоуза, П.Кууси, П.Эрлиха, Дж.Саймона, И.Фролова, Э.Араб-Оглы, Б.Хорева, Л.Тарлецкой, Н.Римашевской, А.Макаряна, С.Струмилина, С.Капицы, А.Боярского, Я.Гузеватого, А.Вишневого, И.Стешенко и др.

Постановка задачи